

Gdańsk, 21.11.2019 r.

UNIWERSYTET GDANSKI

RPW/52020/2019 P
Data: 2019-11-21

Prof. dr hab. Jacek Tebinka

Instytut Politologii

Uniwersytet Gdański

ul. Jana Bażyńskiego 4

80-309 Gdańsk

Ocena rozprawy doktorskiej

Mgr Krzysztofa Chalimoniuka pt. Czechosłowacka sieć konsularna w II Rzeczypospolitej. Powstanie, organizacja i działalność, przygotowanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Zbigniewa Opackiego, Gdańsk 2019, ss. 410

Magister Krzysztof Chalimoniuk w recenzowanej rozprawie doktorskiej podjął kwestię powstania, rozwoju, organizacji i aktywności placówek konsularnych Republiki Czechosłowackiej w Polsce w latach międzywojennych. Doktorant zajął się tym aspektem historii dyplomacji, który nie jest nazbyt popularny wśród jej badaczy, choć analiza problematyki relacji konsularnych pozwala uzupełnić wiedzę o stosunkach pomiędzy państwami, wychodząc poza aspekt polityczny i niejednokrotnie dostrzec różnorodność kontaktów oficjalnych oraz nieoficjalnych w różnych sferach życia gospodarczego i politycznego.

Przedmiotem rozważań doktoranta jest analiza powstania i funkcjonowania w II Rzeczypospolitej sieci czechosłowackich konsulatów oraz przedstawienie w oparciu o oryginalne źródła archiwalne, pochodzące z Pragi, dziejów tych placówek oraz roli jaką odgrywały w stosunkach czechosłowacko-

polskich w latach 1919-1939. Tak sformułowany temat zasługuje na pewno na rozprawę doktorską. Jest on ważny dla zbadania znaczenia czechosłowackiej sieci konsularnej w systemie międzynarodowych powiązań kraju nad Wełtawą oraz obrazu polityki zagranicznej, jaki wyłania się z działań przedstawicieli konsularnych, zazwyczaj nie zajmujących się sprawami z pierwszych stron gazet. Dobrze się więc stało, że doktorant podjął się przygotowania rozprawy o czechosłowackiej sieci konsularnej w II Rzeczypospolitej. Może się on już zresztą wykazać na ten temat publikacjami naukowymi w postaci artykułów.

Temat rozprawy jest poprawnie sformułowany. Cezury chronologiczne pracy są właściwie uzasadnione przez doktoranta. Pierwsza to listopad 1918 r., gdy Czechosłowacja i Polska zaczęły się wyłaniać jako niepodległe państwa na mapie Europy. Cezura końcowa rozprawy mgr. Krzysztofa Chalimoniuka to czas rozbioru Czechosłowacji w marcu 1939 r., który w następnych miesiącach spowodował likwidację placówek dyplomatycznych i konsularnych tego państwa. Stanowi więc ona logiczne zamknięcie okresu działalności w II Rzeczypospolitej konsulatów państwa czechosłowackiego, w tym w okresie pomonachijskim.

Recenzowana rozprawa liczy pięć rozdziałów w układzie problemowo-chronologicznym. Autor, aby ułatwić uporządkowanie analizowanego materiału, wyróżnił w nich podrozdziały, co ułatwiło mu prowadzenie narracji. Taka konstrukcja pracy jest odpowiednia dla zbadania podjętego przez doktoranta problemu badawczego z obszaru studiów nad historią dyplomacji.

Krzysztof Chalimoniuk postawił we wstępie podstawowe pytania badawcze, na które stara się odpowiedzieć w swojej pracy. Dotyczą one przede wszystkim roli jaką czechosłowackie placówki konsularne odgrywały w stosunkach z Polską i jakie cele miały realizować z punktu widzenia Pragi. Podjął on także próbę porównania funkcjonowania ich w różnych częściach państwa polskiego. Stara się też odpowiedzieć na pytanie w jakim stopniu „polityczne i pozapolityczne doświadczenie czeskie” wpłynęło na charakter poczynań konsularnych podejmowanych przez Czechosłowację po 1918 r.

Wstęp pracy pozostawia jednak niedosyt, jeśli chodzi o część metodologiczną. Recenzowana rozprawa doktorska jest oparta o analizę materiałów archiwalnych, co daje jej niewątpliwy atut poznawczy, ale warto byłoby jednak o bardziej rozbudowaną część teoretyczną dotyczącą metod,

którymi doktorant się posługuje, tym bardziej że są one różnorodne. Niezależnie od tego należy stwierdzić, że pod względem metodologicznym praca jako rozprawa historyczna jest zadowalająca.

Podstawowym źródłem wykorzystanym w recenzowanej rozprawie są dokumenty archiwalne. Trudno sobie wyobrazić napisanie dobrej pracy na temat działalności czechosłowackich konsulatów w Polsce bez kwerendy w archiwach w Pradze, którą doktorant z powodzeniem przeprowadził. Sięgnął on przede wszystkim po akta konsularne i dyplomatyczne z archiwum tamtejszego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Stanowią one, co warto podkreślić, podstawę analizy problemu podjętego w dysertacji doktorskiej Krzysztofa Chalimoniuka. Nie należy więc on na szczęście do grona badaczy zajmujących się stosunkami międzynarodowymi w oparciu jedynie o polskie źródła i literaturę.

Doktorant właściwie zidentyfikował także inne najważniejsze zespoły dokumentów w innych archiwach w Czechosłowacji i Polsce. Sięgnął m.in. po akta z archiwów państwowego i wojskowego w Pradze, a także zespołu polskiego MSZ z Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Pomocne były mu również do śledzenia lokalnych kontaktów placówek konsularnych zasoby Archiwów Państwowych w Gdańsku i Bydgoszczy. Szeroka kwerenda archiwalna stanowi niewątpliwie zaletę recenzowanej pracy doktorskiej.

O wiele słabiej są w niej reprezentowane wydawnictwa dokumentów dyplomatycznych co jest do pewnego stopnia zrozumiałe, biorąc pod uwagę, że rozprawa jest poświęcona aktywności konsularnej z reguły nieobecnej w wydawnictwach dokumentów dyplomatycznych. Nie usprawiedliwia to jednak pominięcia przez doktoranta tomów publikowanej przez Polski Instytut Spraw Międzynarodowy serii Polskie Dokumenty Dyplomatyczne. Do okresu, którym zajął się on w pracy ukazały się tomy za lata 1918, 1919 (do maja włącznie) i 1931-1939. Nie uwzględniono również w pracy podobnej serii czeskiej pt. Dokumenty československé zahraniční politiky 1918-1939, której tomów ukazało się, w porównaniu z polskim wydawnictwem, znacznie mniej, jeśli chodzi o interesujący doktoranta okres.

Nie ma potrzeby mnożenia w bibliografii kolejnych publikacji dokumentów, ale warto wskazać choćby na brak nowego wydawnictwa Piotra Kołakowskiego pt. „Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe 1921-1938 w

dokumentach wywiadu i dyplomacji II Rzeczypospolitej” (2018). Niezrozumiałe jest umieszczenie w bibliografii w opracowaniach a nie w wydawnictwach źródłowych zbioru dokumentów W. Kulskiego i M. Potulickiego pt. „Współczesna Europa polityczna. Zbiór umów międzynarodowych 1919-1939” (Warszawa 1939). Jeśli doktorant sięgnął po tę pozycję, to szkoda, że uwadze jego uciekła choćby trzynomowa powojenna publikacja dokumentów opracowanych przez L. Gelberga pt. „Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna - wybór dokumentów”.

Na pewno utrudnieniem dla doktoranta w czasie prowadzenia badań była bardzo ograniczona literatura wspomnieniowa, zarówno polska, jak i czechosłowacka, dotycząca problemu. Wykorzystane publikacje, choć skromne liczebnie pozwalają jednak uzupełnić ustalenia poczynione w wyniku kwerendy archiwalnej i prasowej, bowiem doktorant sięgnął też, co warto podkreślić, po wybrane tytuły prasy polskiej z okresu międzywojennego.

Bibliografia pracy doktorskiej Krzysztofa Chalimoniuka pod względem wykorzystanej literatury przedmiotu jest obszerna. Znajdują się w niej najważniejsze prace naukowe w języku polskim i czeskim, dotyczące badanej problematyki. Można wskazać jednak na kilka pozycji, których wykorzystanie wzbogaciłoby recenzowaną pracę doktorską. O ile książka Piotra Majewskiego, *Kiedy wybuchnie wojna? 1938. Studium kryzysu* (2019) ukazała się zbyt późno, aby doktorant po nią sięgnął, to można było uwzględnić inną publikację tego autora pt. „Nierozegrana kampania. Możliwości obronne Czechosłowacji jesienią 1938 roku (2004) a także książkę Marka P. Deszczyńskiego pt. „Ostatni egzamin. Wojsko Polskie wobec kryzysu czechosłowackiego 1938-1939”, (2003). Pokazują one szerszy obraz kryzysu słowackiego także z polskiej perspektywy, podobnie jak polemika na temat polityki ministra Józefa Becka wobec Czechosłowacji w okresie Monachium pomiędzy Jerzym Tomaszewskim i Tadeuszem Kisielewskim: J. Tomaszewski, *Polska wobec Czechosłowacji 1938 r.*, „Przegląd Historyczny” 1996, nr. 1; T. Kisielewski, *W sprawie oceny polityki polskiej wobec Czechosłowacji w 1938 roku*, „Przegląd Historyczny”, 1997, nr 2).

Z innych pozycji, które wzbogaciłyby rozprawę trzeba wspomnieć czwarty tom „Historii dyplomacji polskiej 1918-1939” pod red. P. Łossowskiego (1995). Doktorant przywołuje artykuł Józefa Chlebowczyka poświęcony świadomości narodowej, ale warto by sięgnąć także po obszerną

książkę tego badacza pt. „Między dyktatem, realiami a prawem do samostanowienia: prawo do samookreślenia i problem granic we wschodniej Europie Środkowej w pierwszej wojnie światowej oraz po jej zakończeniu” (1988).

Pomimo tych uwag, baza źródłowa recenzowanej rozprawy jest solidna i cechują ją oryginalność, co umożliwiło Krzysztofowi Chalimoniukowi podjęcie się zadania zbadania powstania i działalności czechosłowackich konsulatów na terenie II Rzeczypospolitej.

Rozdział pierwszy pracy pod tytułem „Główne aspekty czechosłowacko-polskich stosunków politycznych” liczy 50 stron i jak wskazuje tytuł stanowi próbę przedstawienia tego zagadnienia aż po epokę nowożytną. Tak dalekie sięganie w przeszłość wydaje się jednak dyskusyjne. Natomiast wartościowa jest część rozdziału, w której autor obiektywnie przedstawia źródła sporów politycznych polsko-czeskich w XIX wieku i sposoby wzajemnego postrzegania się Polaków i Czechów, co zaważyło na relacjach międzypaństwowych pomiędzy Pragą i Warszawą w dwudziestolecium międzywojennym. Krzysztof Chalimoniuk przypomina też spory terytorialne przede wszystkim o Śląsk Cieszyński, ale również o Spisz i Orawę, które zakończyły się początkowo pomyślnie dla naszych południowych sąsiadów, a także trafnie pokazuje różnice w polityce obu państw wobec Niemiec i ZSRR, kolejne źródło sporów pomiędzy Polską i Czechosłowacją. Pisząc o zajęciu przez Polskę Zaolzia w 1938 r. (s. 58) nie można jednak pomijać, że polskie żądania wobec Pragi wynikały z rozstrzygnięć haniebnej konferencji monachijskiej, którą minister Beck wykorzystał do polityki rozbijania państwa czechosłowackiego, co w efekcie prowadziło do oskrzydlenia strategicznego Polski od południa. Warto więc odwołać się do innej literatury niż artykuł z jednak popularnonaukowego a często niejednokrotnie „Biuletynu IPN” przywoływany w pracy przy okazji wkroczenia wojska polskiego na Zaolzie. Niezależnie od tej uwagi krytycznej rozdział pierwszy stanowi dobre wprowadzenie do rozważań autora rozprawy w kolejnych jej częściach.

W rozdziale drugim znajdziemy analizę struktury i ewolucji czechosłowackiego ministerstwa spraw zagranicznych oraz w osobnym podrozdziale sieci placówek dyplomatycznych i konsularnych tworzonych przez Pragą na całym świecie. Dobrze, że doktorant wyjaśnił strukturę i zmiany w czechosłowackim MSZ, ale szczegółowe biogramy jego pracowników różnego

szczebla, podawane w przypisach za słownikiem J. Dejmka, wydają się niekiedy zbyt szczegółowe, szczególnie jeśli nie dotyczą osób związanych z tematem pracy i obszarem Polski. Doktorant analizuje w kolejnym podrozdziale rozwój sieci placówek dyplomatycznych i konsularnych, która osiągnęła apogeum w październiku 1938 r. (36 poselstw i 50 konsulatów).

W rozdziale trzecim w centrum zainteresowań autora znalazło się powstawanie placówek konsularnych Czechosłowacji w Polsce, ich funkcjonowanie, zmiany, a następnie likwidacja w 1939 r. po narzuceniu przez Trzecią Rzeszę utworzenia Protektoratu Czech i Moraw. Doktorant w oparciu o materiały z archiwów czeskich pieczołowicie odtwarza administracyjną historię poszczególnych placówek konsularnych Republiki Czeskiej w: Krakowie, Warszawie (wydział konsularny w poselstwie), Cieszynie, Poznaniu, Katowicach i Lwowie. Dla badaczy zajmujących się historią Pomorza szczególnie interesujące są krótkie dzieje konsulatu w Gdyni powstałego dopiero w 1938 r. Szczególną rolę ze względu na mniejszość czeską na Wołyniu pełnił konsulat honorowy w Kwaśiłowiu, któremu Krzysztof Chalimoniuk poświęcił uwagę, przypominając m.in. o losach (s. 153) ostatniego konsula honorowego czeskiego V. Svarovskiego aresztowanego przez NKWD jesienią 1939 r. i od czego czasu zaginionego. Warto tu nawiązać do losów konsula RP w Kijowie Jerzego Matusińskiego zatrzymanego przez NKWD, który również zaginął bez wieści jesienią 1939 r. Z kolei pisząc o ekspulsjach pracowników placówek, zarówno przez Pragę i Warszawę, warto byłoby wskazać za co wydalono polskiego konsula Aleksandra Klotza (s. 134).

W sferze zainteresowań doktoranta są niezrealizowane przez dyplomację czechosłowacką koncepcje otwarcia konsulatów w innych miastach polskich, a także w Wolnym Mieście Gdańsk. Problematyce tej poświęcił on w trzecim rozdziale osobny podrozdział, zajmując się także próbami utworzenia konsulatów honorowych oraz wyjaśniając przyczyny niepowodzeń ze szczególnym uwzględnieniem Gdańska i Gdyni. Interesująca jest ostatnia część rozdziału dotycząca likwidacji czechosłowackich placówek w Polsce po zajęciu przez Niemcy Czech i Moraw w połowie marca 1939 r. Autor szczegółowo analizuje postawę personelu dyplomatycznego i konsularnego, który z wyjątkiem konsula w Krakowie przekazał, choć po różnych perturbacjach, czechosłowackie placówki pod kontrolę niemiecką. W przypadku konsulatu honorowego w Kwaśiłowiu likwidację dokonała strona polska, starając się nie dopuścić do ewentualnego utworzenia tam przedstawicielstwa niemieckiego.

Czwarty rozdział został poświęcony analizie ekonomicznej i pozaekonomicznej (kultura i sprawy socjalne) działalności konsulatów, a więc ich podstawowym zadaniom. Kwestia promowania eksportu z Czechosłowacji, jak wskazuje Autor rozprawy, była najbardziej istotnym elementem brany pod uwagę przez Pragę przy tworzeniu nowych placówek konsularnych i decydowała też, gdy analizowano efektywność ich działania. Doktorant przygotował zresztą wykresy pokazując strukturę załatwianych spraw i efektywność działania poszczególnych konsulatów, wykorzystując zebrane i opracowane przez siebie dane. Krzysztof Chalimoniuk słusznie zwraca również uwagę na ochronę czeskiej mniejszości narodowej (około 30 tys. osób) – Słowaków było znacznie mniej – co było też zadaniem badanych przez niego placówek konsularnych obok aktywności kulturalnej i świadczenia usług konsularnych.

Dobrze, że w rozdziale piątym doktorant zajął się szeroko rozumianym życiem codziennym pracowników czechosłowackich konsulatów, a więc aspektem dziejów dyplomacji raczej pomijanym i trudnym do zbadania. W oparciu przede wszystkim o ustalenia poczynione w oparciu o dokumenty z czeskiego MSZ znajdziemy w tej części pracy interesujący obraz nie tylko warunków życia i pracy personelu konsularnego, ale też informacje o budynkach, w których znajdował się siedziby czechosłowackich przedstawicielstw. Uzupełnienie stanowią ich zdjęciami i plany. Dobrze, że uwadze Autora nie umknęły kwestie zarobków pracowników i struktury ich wydatków na utrzymanie oraz incydentów, jakie przydały się w pracy, m.in. to były przestępstwa, a nawet napady.

Zabrakło w pracy analizy ruchu osobowego, w tym statystyki, pomiędzy obu państwami i jego skutków dla działalności konsulatów czechosłowackich. Z pomyłek w pracy można wskazać, że likwidacja Czechosłowacji nastąpiła nie w marcu 1938 r. a w 1939 r. (s. 199). Na stronie 230 znajduje się zbyt długi cytat, choć generalnie mimo sporej ich liczby w pracy, doktorant przywołuje je w sposób zasadny.

Rozprawa doktorska Krzysztofa Chalimoniuka napisana jest poprawną polszczyzną. Pojawiają się rzadko błędy literowe: s. 114 (plaxcokę), s. 192 (sprawowaćświadomie), a także jednozbacnoie, s. 362 (włamani), s. 379 (potkaniana). Z kolei na s. 59, urywa się zdanie: „Istotne miała również”.

Bogaty materiał ikonograficzny w pracy może początkowo budzić zdziwienie z powodu obfitości, ale biorąc pod uwagę specyfikę tematu wydaje się on w większości umieszczony w sposób zasadny, stanowiąc wartościowe uzupełnienie tekstu naukowego. Wzbogacają też rozprawę wykresy i tabele przygotowane przez doktoranta.

Do niewątpliwych zalet dysertacji Krzysztof Chalimoniuk można zaliczyć właściwie sformułowany temat badawczy. Styl pracy jest poprawny, a doktorant umiejętnie łączy różne tematyczne wątki w swojej narracji, zachowując obiektywizm i krytycyzm. Warto podkreślić raz jeszcze, że recenzowana rozprawa jest oparta o bardzo solidną bazę źródłową w postaci dokumentów głównie dyplomacji czechosłowackiej. Autor wykazuje się dobrą orientacją w materiale źródłowym i nie stroni od samodzielnych wniosków badawczych. Niewątpliwie jego rozprawa doktorska przynosi szereg nowych ustaleń naukowych dotyczących historii dyplomacji, a szczególnie stosunków czechosłowacko-polskich i to nie tylko w aspekcie konsularnym w okresie międzywojennym.

Krzysztofowi Chalimoniukowi udało się wypełnić lukę badawczą. Pożądanym byłoby w przyszłości druk jego rozprawy doktorskiej po dokonaniu uzupełnień i ewentualnych skrótów. Trzeba zresztą zaznaczyć, że niezależnie od dużej szczegółowości rozważań autora nie jest to bynajmniej praca przegadana.

Uwzględniając wszystkie aspekty recenzowanej pracy doktorskiej Krzysztofa Chalimoniuka pt. „Czechosłowacka sieć konsularna w II Rzeczypospolitej. Powstanie, organizacja i działalność”, należy stwierdzić, że stanowi ona interesujące i wartościowe studium roli, jaką czechosłowackie konsulaty odegrały w reprezentowaniu interesów Czechosłowacji w Polsce i kontaktach z różnymi grupami społeczeństwa polskiego oraz Czechami i Słowakami zamieszkującymi na terytorium II Rzeczypospolitej. Doktorant wykazał się odpowiednim warsztatem metodologicznym historyka stosunków międzynarodowych, umiejętnością wykorzystywania różnorodnych źródeł oraz zdolnościami analitycznymi, rozwiązując umiejętnie postawione przez siebie problemy badawcze dotyczące dziejów dyplomacji. Jego praca doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wskazuje na posiadanie przez niego ogólnej wiedzy teoretycznej, a także umiejętność prowadzenia badań naukowych. W myśl obowiązujących przepisów prawnych rozprawa doktorska Pana mgr Krzysztofa Chalimoniuka spełnia wymogi

200 400
dysertacji doktorskiej w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia. Wnoszę o dalsze jej procedowanie zgodnie z przepisami prawa.

Jacek Tebinka
Jacek Tebinka